

A magyar szlengszótárak

1. Az 1980-as évekig Magyarországon szlengkutatásról nemigen beszélhetünk. Ennek több oka közül én most kettőt emelnék ki:

1.1. Egyes vélemények szerint az 1945 utáni időkből politikai-ideológiai okok miatt szorult háttérbe említett csoportnyelvünk feltárása. „A szleng kutatása nyílt társadalomkritikai következtetések megfogalmazását tette volna kikerülhetetlenné: át kellett volna gondolni a társadalom leírására alkalmazott — propagandisztikus — szociológiai kategóriák érvényességét, és konstatálni a mentalitás alapvető eltérését az ideológiától” — írja SZILÁGYI MÁRTON (BUKSZ 4 (1992): 430). Teljes mértékben igaza van SZILÁGYI-nak, mikor a magyar szleng vizsgálatáról írva erre a szempontra felhívja a figyelmet. Tudjuk, hogy Magyarországon és más szocialista országokban a nyelv és a társadalom kapcsolatát vizsgáló nyelvészeti kutatások leállításában még a hetvenes években is szerepet játszott a politika¹, s konkrétan az egyes szlengfajták (például a katonai szleng) gyűjtése is gyakran ütközött nyelvészetten kívüli akadályokba (vö. Kis, KatSzl. 3–4).

1.2. Ez azonban csak az egyik oka a mai értelemben vett szlengkutatás hiányának. A másik — véleményem szerint jóval fontosabb — ok magában a magyarországi nyelvészetben keresendő. A magyar nyelvtudomány figyelme hagyományosan csak az olyan nyelvi rétegekre irányult, amelyeknek a nemzeti nyelv szempontjából kiemelkedő szerepet tulajdonítottak. A szleng mint periferiálisnak hitt nyelvi jelenség nem keltette fel nyelvészeink érdeklődését, legfeljebb szókincsének színessége, humora vonzotta valamelyest a kutatókat, más megközelítésben pedig a magyar nyelv épségének megóvása érdekében harcoló nyelvvédők foglalkoztak ezzel az igen veszélyesnek tekintett nyelvi torzszülöttel. Ennek megfelelően 1945 előtt is inkább csak egzotikum volt a szleng a nyelvészeti folyóiratok hasábjain. Nem véletlen, hogy ebből az időszakból mindössze BÁRCZI GÉZA publikált elméleti szempontból is kiemelkedő tanulmányt (A „pesti nyelv”: MNy. 27: 228–42, 284–95, 28: 85–96 = MNyTK. 29. sz. Bp., 1932), a feltáró munkában pedig, ami ekkoriban leginkább a szlenget szinte egyedül képviselő tolvajnyelv gyűjtését,

¹ „feltételezhetjük, hogy a szociolingvisztika hamarosan azért vált kegyvesztetté, mert rájöttek az »illetékesek«, hogy huzamosabb művelése a társadalmi megosztottság és egyenlőtlenség folyamatos dokumentálását jelentette volna, ami már politikailag elfogadhatatlannak tartott” (HARLING: NyT. 117: 111).

szótárázását jelentette, szinte csak rendőrségi alkalmazottak és újságírók jeleskedtek. Ez a tendencia a II. világháború után is folytatódott, annyi különbséggel, hogy a tolvajnyelv helyett a hatvanas évektől az ún. ifjúsági nyelv került inkább a figyelem középpontjába a szlengnek közül.

A hatvanas-hetvenes évek ifjúsági nyelvi kutatásai, melyeknek kezdetét általában KOVALOVSKY MIKLÓSNak „Az ifjúság nyelve” c. cikkétől (Valóság 6 [1963]/5: 66–75) számítják, tagadhatatlanul hoztak bizonyos fellendülést ennek a szlengtípusnak a gyűjtésében. Ezek a kutatások azonban a nyolcvanas évekre kifulladásra kerültek. Ennek bekövetkezése szakmai szempontból törvényszerű volt, hiszen az ún. ifjúsági nyelv leltározásán kívül ez az irányzat más nyelvészeti feladatot nem tűzött ki maga elé (hibásan leszűkített kutatási bázisa és vitatható módszerei miatt nem is tűzhetett); végkövetkeztetéseit nézve — úgy vélem — az ifjúsági nyelv vizsgálata sokkal inkább volt nyelvtisztító-nyelvművelő, valamint ifjúságnevelő mozgalom, mint nyelvészeti kutatás. Visszaszorulásának legfőbb oka föltehetőleg az volt, hogy egyetlen igazán nyelvészeti céljának, az adatgyűjtésnek sem tudott már megfelelni: az előkerülő adatok egyre kevesebb újdonságot hordoztak, és a konkrét nyelvi anyag mögött meghúzódó általánosabb nyelvi vonások terén sem mutatkozott újdonság. Jól mutatja ezt a tényt BACHÁT LÁSZLÓ — aki készül a diáknyelvi szótárával (vö. MNyj. 30: 132) legjelentősebb és számtalan tanulmányával legjellemzőbb kutatója az ifjúsági nyelvnek — egy megjegyzése a Magyar nyelvészek VI. nemzetközi kongresszusán Egerben, mi szerint az utóbbi időben nincs olyan új gyűjtemény, amely az ő szótárához 40-50 új szót hozzá tudna tenni.

A szleng iránt érdeklődő nyelvészek azonban a látszólagos teljesség ellenére is erős hiányérzettel küszködnek (e problémák közül néhányat érintettem „A szleng szótárázhatóságának néhány kérdése” c. előadásomban az egri nyelvészkonferencián). Mivel a felvetődő kérdések megválaszolása (sőt a kérdések megfogalmazása) sem lehetséges az ifjúsági nyelv keretei között, az 1980-as évekkel — elsősorban a külföldi szakirodalom hatására — megkezdődött a magyar szlengnek mint szlengnek a kutatása. Ennek első kiemelkedően fontos állomása PÉTER MIHÁLY tanulmánya volt (Szleng és költői nyelvhasználat: Nyr. 104: 273–81), melynek révén a *szleng* terminus technikus bekerült a magyar nyelv-tudományba.

2. A szleng feltárását hazánkban manapság még meglehetősen sok elméleti és módszertani bizonytalanság terheli, de már vitathatatlanul megindult valamiféle szlengkutatás, s talán nemsokára rendszeressé is válik a vizsgálódás. Ehhez mindenképpen szükségesnek látszik az eddigi eredmények és a feltáratlan területek számbavétele. Már készüléfében van egy szlengbibliográfia, s talán nincs elérhetetlen távolban egy az eddig összegyűjtött anyagot feldolgozó számítógépes adatbázis sem. Amíg azonban ez elkészül, a kutatók a már meglévő szlengszótárakra lesznek utalva, hiszen ezek tartalmazznak viszonylag nagyobb, egy-egy szlengtípust többé-kevésbé a maga teljességében bemutató anyagot. Igaz, hogy a szótárakból csak

közvetve ismerhető meg a szleng mint beszédstílus (erre vonatkozólag ld. említett egri előadásomat), de a szleng mint lexikális kategória (azaz a valódi szlengszavak mutatta kép) így is feltárul a kutató előtt.

Nem lesz talán haszontalan, ha az alábbiakban megpróbálom számba venni a magyar szlengszótárakat, hiszen több olyan munka is létezik, amelyről maguk a szleng kutatói sem tudnak, legalábbis nem hivatkoznak rájuk. Célszerűnek látszik a szlengszótárak áttekintése azért is, mert a szleng anyagot is bemutató bibliográfiáink, a szlengre vonatkozó könyvészeti megjegyzések és a magyar szleng irodalmát bővebben bemutató tanulmányok hivatkozásai sem teljesek.²

3. Mielőtt rátérnénk a szlengszótárak áttekintésére, szólni kell e szótárak típusairól is, hisz ezt a témakört alig érintik az egyébként igen gazdag magyar szótár-tani szakirodalomban.

Általában valamelyik szótártípus egyik alfajaként mint egységes csoportot emlegetik a szlengszótárakat. Egyedül SÁGI ISTVÁN könyvészete különbözteti meg nyelvi anyaga alapján az egynyelvű tárgyi csoportnyelvi szótárakon belül a tolvajnyelvi és a diáknyelvi szótárakat (MNyTK. 18. sz. 38), mások homogén típusként kezelik a szlengszótárakat, így például az angol szótárról írva ORSZÁGH LÁSZLÓ (SzótTan. 361–2), majd a magyar lexikográfiai szakirodalmat számba véve MAGAY TAMÁS is (uo. 376).

Ezt a besorolásmódot teljesen természetesnek és elfogadhatónak tekinthetjük, hiszen szlengszótáraink az 1970-es évekig szinte kivétel nélkül kis terjedelmű, néhány szavas magyar köznyelvi értelmezést tartalmazó szójegyzékek voltak, esetleg egy-egy kisebb tanulmánnyal, témaköri vagy szinonimamutatóval ellátva. Viszonylag egységes feldolgozásmódjuk és kis számuk miatt nem is volt szükség részletezőbb felosztásra még az elméleti munkákban sem. („Szótártípusok” c. tanulmányában például O. NAGY GÁBOR a speciális (nyelvtudományi, nyelv-művelő) szótárak egyik alfajaként említi az argószótárakat: MNy. 66: 144.)

Napjainkra már megnövekedett annyira szlengszótáraink száma, hogy funkciójuk (vö. O. NAGY, i. h. 141), feldolgozásmódjuk és a bennük foglalt nyelvi anyag alapján ne homogén kategóriaként kezeljük őket, bár tagadhatatlan, hogy továbbra is a bennük leírt szleng típusa alapján lehet a legmarkánsabban elkülöníteni őket; a funkció szerinti osztályozáshoz csak elvétele találni közöttük a hagyományostól eltérő szlengszótárt.

² Vö. A Pallas Nagy Lexikona. XVI. kötet. Bp., 1897. 248 (Tolvajnyelv c. a.); BÁLINT KELEMEN, Tolvajnyelv. Nyr. 26: 175; SÁGI ISTVÁN, A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete. (MNyTK. 18. sz.) Bp., 1922. 38; CSEFKÓ GYULA, Adalékok tolvajnyelvi szótáraink könyvészetéhez: MNy. 21: 70–2; BÁRCZI GÉZA: MNyTK. 29. sz.; uő.: MNy. 46: 276–7; LOVÁNYI GYULA, A magyar szótárak könyvészetéhez: MNy. 48: 200; A magyar stílusztika útja. Szerk. SZATHMÁRI ISTVÁN. Bp., 1961. 554, 556, 584, 625; A magyar szaknyelvkutatás bibliográfiája. Szerk. CSÖRÖGI ISTVÁN–NAGY FERENC. (NytdDolg. 31. sz.) Bp., 1980; TEMESI MIHÁLY, A magyar nyelv-tudomány. Bp., 1980. 249–50, 382 (352. jegyz.).

4. A szleng nem egységes nyelvi jelenség, legalább három fő típusát kell megkülönböztetnünk: a **k ö z s z l e n g e t**, ami a nyelvet beszélők számára általánosan ismert dolgokat, fogalmakat megnevező országszerte elterjedt szlengjelenségek összefoglaló neve, a **t e r ü l e t i s z l e n g e t**, melynek érvényessége területileg korlátozott, és a **s z a k s z l e n g e t**, ami foglalkozás, hobbi, érdeklődés alapján tömörülő csoportokban alakul ki (részletesebben: KIS, KatSzl. 10–11; vö. KARTTUNEN, Nykyslangin sanakirja. Porvoo–Helsinki–Juva, 1979. 8).

A szleng ezen típusait figyelembe véve szlengszótárainknak a bennük foglalt nyelvi anyag alapján az alábbi fajtáit írhatjuk le:

4.1. **K ö z s z l e n g s z ó t á r a k**. Ez a szlengszótár-típus meglehetősen ritka, hisz ahogyan szinte lehetetlen „tisztá”, például szaknyelvi elemektől mentes köznyelvi vagy nyelvjárási szókincset találni, ugyanúgy nagyon nehéz „tisztá” közszlengre bukkannunk is. A szleng egyébként is jellegzetesen kiscsoportokban (nyelvi oldalról nézve beszédközösségekben) kialakuló szociolektus, márpedig a kiscsoportok létrejötte szinte mindig valamilyen együttes tevékenységhez és közös célhoz kapcsolódik (KALAPÁCS JÁNOS, A szociológiáról — alapfokon. Bp., 1987. 86), ami természetesen a csoport szakmai (így szaknyelvi: vö. HAJDÚ: MCsopnyDolg. 1. sz. 18–19) vonásait erősíti. Talán WHITE Dictionary of Hungarian Slang [24]³ c. munkája és NAGY F. zsargonszótára [30] sorolható ebbe a csoportba.

4.2. **T e r ü l e t i s z l e n g s z ó t á r a k**. Jóllehet a területi szleng fogalma teljesen új a magyar szlengkutatásban, néhány korai munka — például KABDEBÓ OSZKÁR Pesti jassz-szótára [17] vagy a Pesti tájszólás kis szótára [13] — már régóta képviseli ezt a típust. Az első ide vonható szótárak témakörüket tekintve a közszleng szótárakhoz hasonlítanak, újabb változataik viszont inkább a szakszlenget képviselik: MATIJEVICS, A vajdasági magyar diáknyelv [28], KÖVESDI-SZILÁGYI, Egy nagykanizsai laktanya nyelve és folklórja [34], TÓTH KORNÉLIA, A sárbogárdi diáknyelv szótára [36] stb. Ezek a szótárak természetesen nagy mennyiségben tartalmazznak olyan szavakat és kifejezéseket, melyek nem csak a kutatott területen élnek, hiszen a gyűjtés célja soha nem a területi sajátosságok, hanem egy kisebb vagy nagyobb közösség nyelvének a felgyűjtése volt, márpedig egy-egy közösség szlengjében általában több különböző szlengtípus is megtalálható. Emiatt ezek a munkák sokkal inkább tartalmazznak köz- vagy szakszlenget, mint egy régió vagy település szlengjét.

4.3. **S z a k s z l e n g s z ó t á r a k**. A szótárakban foglalt nyelvi anyag szempontjából a szakszlengszótárak képviselik a legjelentősebb és a legváltozatosabb típust. A szakszlengek egyes típusai szerint az alábbi fontosabb fajtáit különböztethetjük meg:

³ A címek után szögletes zárójelben álló szám a bibliográfia megfelelő helyére utal, ahol megtalálhatók a műre vonatkozó pontos könyvészeti adatok.

a) Tolvajnyelvi szótárak. A tolvajnyelv a legjobban adatolt magyar szleng-típus. Első szleng szójegyzékeink [1–4] is ezt képviselik, és elsősorban a bűnözőket és bűnügyeket bemutató újságíróknak (vö. pl. TÁBORI–SZÉKELY, A tolvajnép titkai [14]), valamint a bűnüldöző szerveknek köszönhetően (pl. A tolvajnyelv szótára [15], KISS KÁROLY, A mai magyar tolvajnyelv [26], A mai magyar argó kisszótára [32a] stb.) napjainkig majdnem húsz tolvajnyelvi szótár vagy szójegyzék látott napvilágot.

A legutóbb megjelent argószótárak csak némi fenntartással tekinthetők valódi tolvajnyelvi szótárnak, ezek ugyanis jelentős részben közszlenget tartalmaznak, mint például BOROSS–SZÜTS „A mai magyar argó kisszótára” [32a] és „Megszólal az alvilág...” [32b] c. munkája, FAZEKAS „Jasszok, zsarók, cafkavágók” c. könyve [38] pedig szándékosan — „a »műfaj« szubjektív történeti keresztmetszete” akarván lenni — válogat a különböző tolvajnyelvi és szlengszótárakból, kiegészítve ezt saját gyűjtésével.

A tolvajnyelv, mint maga a bűnözőtársadalom (ld. pl. TORONYAI munkájában [6]), további belső típusokra bomlik⁴, de ezeket a belső csoportnyelveket eddig még önálló szótárban nem dolgozták fel. Aránylag gazdag szójegyzékkel rendelkezünk a hamiskártyások szlengjéről (ZOLNAY, A hamiskártyások nyelve: Nyr. 62: 17–22, 50–3, 82–5), és van, bár lényegesen kisebb gyűjtemény a prostituáltakról is (ZOMBORI ATTILA, Szexpiaci körséta. Bp., 1986. A riportkötet végén található egy „Argó szótár”: 236–9).⁵ A börtönszleng egyik nem bűnözők használta változatáról is fellelhető valamennyi adat: ERDEY SÁNDOR „A recski tábor rabjai” c. kötetében (Bp., 1989) az internáló tábor nyelvéből közöl egy „Recski zsebszótár”-t (281–93).

b) Diáknyelvi szótárak. A tolvajnyelvhez hasonlóan régóta ismert és viszonylag gazdagon adatolt csoportnyelvünk a diáknyelv. A magyar szleng első önálló szótára (DOBOS KÁROLY, A magyar diáknyelv és szótára [11]) éppen egy diáknyelvi szótár, és azóta is kisebb-nagyobb rendszerességgel születtek (LÉNÁRT, Emlékek a régi kollégiumi életből [16], PAPP, Technikus argot [22], MATIJEVICS, A vajdasági magyar diáknyelv [28]) és születnek⁶ diáknyelvi szókinccset bemutató munkák.

⁴ JENŐ és VETŐ A magyar tolvajnyelv és szótárában [12] 1. a közönséges tolvajszókat, 2. a hamis kártyások, 3. a csirkefogók, 4. a kéjnök és 5. a lókupeczek nyelvét említi a magyar tolvajnyelv fő fajaként (i. m. 31).

⁵ Állítólag az 1990–1991. körül megjelent Prostituáltak Világa c. lap egyik számában is található egy kis szójegyzék, de ennek nem sikerült a nyomára bukkannom.

⁶ Most készül hosszú évek gyűjtőmunkájának eredményeként BACHÁT LÁSZLÓ diáknyelvi szótára (vö. MNy. 30: 132), amelynek körülbelül 8000 címszavából jelenleg a K betűig mintegy 3000 van megszerkesztve. — Valószínűleg nemsokára napvilágot lát, mint erről szerkesztője, KARDOS TAMÁS a Magyar nyelvészek VI. nemzetközi kongresszusán Egerben „Egy készülő diáknyelvi szótárról” című előadásában beszámolt, egy másik diáknyelvi szótár is, amely az Édes Anyanyelvünk folyóirat és a Dunaholding Alapítvány 1992-ben kiírt pályázatára (Hogyan beszél ma az ifjúság?: ÉA. XIV/2: 2–3; vö. GRÉTSY LÁSZLÓ, *Haj, száj, szem, avagy toll, etető, nézőke.*

c) Katonai szlengszótárak. A katonai szleng a diáknyelv mellett az egyik legtöbbek által beszélt szakszlengünk. A II. világháború előttről ismerünk kisebb szójegyzékeket a katonai szlengről (ld. Kis, KatSzl. 19–22, elsősorban a 13–14. és 17. jegyz.), ám szótárai csak az utóbbi egy évtizedből vannak: KÖVESDI–SZILÁGYI, Egy nagykanizsai laktanya nyelve és folklórja [34], KIS TAMÁS, A magyar katonai szleng szótára [37a] és FÜLÖP TAMÁS, A lenti laktanya katonáinak nyelvhasználata [39].

d) A kártyajátékosok szlengjének szótára. ZOLNAY VILMOS „A kártya története és a kártyajátékok” c. munkájában [20] egy terjedelmes „kártyaszótárt” is közlétesz (i. m. 311–64). Az ebben bemutatott szavak egy jelentős része (a kártyás szaknyelv mellett) a kártyások szlengjéből való. (Vö. még a hamiskártyások nyelvéről az a) pontban írottakkal.)

Szótár terjedelmű művek híján további szakszleng szótárakat nem sorolhatunk föl, bár kisebb közleményekből további szlengtípusokat is ismerünk, például a kábítószerélvezők⁷, a sportolók (BÁRCZI: MNyTK. 29. sz. 5–6; BÁNHIDI, A magyar sportnyelv... Bp., 1971. 12. jegyz.), a színészek szlengje⁸ stb.

4.4. Általános szlengszótárak. Ebbe a típusba azokat a munkákat sorolhatjuk, amelyek egy szótáron belül igyekeznek bemutatni a szleng valamennyi fajtáját. Az általános szlengszótárak legjelentősebb képviselője „A magyar fattyúnyelv szótára”, ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY kéziratban maradt alkotása [25]. Ez a szótár ugyan napjainkban már nem felel meg (és talán a maga korában sem felelt meg) mindenben a tudományos követelményeknek, de a mögötte lévő szlengszemlélet és a benne összegyűjtött több tízezer adat révén a magyar szlengkutató és lexikográfia egyik kiemelkedő alkotása így is. Hasonló terjedelmű és jellegű értelmező-, etimológiai, frazeológiai és szinonimaszótár a magyar szlengről az elkövetkező évtizedekben nemigen fog napvilágot látni, így különösen sajnálatosnak tarthatjuk, hogy különböző személyes(kedő) és tudománypolitikai okok miatt (erről a szótár első füzetében a „Szótárunk viszontagságos története” c. fejezetben (I, 0184–0213) bőven szólnak a szerzők) a fattyúnyelvi szótár nem jelenhetett meg.

Az újabb munkák közül ANDRÁS–KÖVECSES magyar–angol és angol–magyar szlengszótára [35, 40] említhető mint általános szlengszótár: alvilági, diáknyelvi

Százezer forintos pályázatunk eredményhirdetése: uo. XV/1: 1, 3) beérkezett legjobb dolgozatok anyagát dolgozza fel.

⁷ PICK IMRE, A kábítószer-élvezők zsongója: Alkoholológia 8 (1977): 14–16; UÓ., Hazai tapasztalatok egyes pszichoaktív szerekkel visszaélő fiatalok zsongójáról: Alkoholológia 9 (1978): 212–5; FAZEKAS ERZSÉBET, A kábítószeresek nyelvhasználatáról: Egyetemi szociolingvisztikai dolgozatgyűjtemény. (Egyetemi Szociolingvisztikai Dolgozatok 1. sz.) Bp., 1993. 42–59

⁸ HARMAT GÉZA, Hogyan beszél a magyar színész: MNy. 7: 225–7; GALAMB SÁNDOR, A magyar Thália nyelve: MNy. 23: 24–7. Állítólag DÉNES OSZKÁRNak is megjelent egy „Duma szótár”-a a Színházi Életben, de erről a forrásról több adatom nincs.

és katonai szlengből való szavakat, illetve korosztályonként különböző szlengek szókincsét (Magyar–angol szlengszótár 26–27) vették fel a szerzők szótárukba, amely jellegénél fogva természetesen leginkább a közszlengből válogat.

5. Funkciójuk szerint csoportosítva már kevésbé változatos a szlengszótárak mutatta kép. A nyelvtudományi szempontból fontosabb szótárfajták közül az alábbi típusok találhatóak meg a magyar szlengszótárak között:

5.1. **Értelmező szótár.** Legtöbb szlengszótárunk pusztán a szleng egy, ritkábban több fajtájának szókincsét szándékozik közzétenni. A nyelvi anyag közlésére a szótárkészítők a leggyakrabban rövid, többnyire néhány szavas köznyelvi értelmezéssel ellátott szövegeket készítettek. Az így készült munkákat leginkább egynyelvű értelmező szótáraknak tekinthetjük, hisz céljuk — mint a köznyelvi értelmező szótáraké is — az, hogy a szókincs kiválasztott részét értelmezzék, azaz a jelentéstartalom főbb elemeivel körülírják, rokon értelmű szók, esetleg — ritkábban — idegen szók segítségével kifejtsek, magyarázzák (H. BOTTYÁNFY–HORVÁTH–KOROMPAY–D. MÁTAI, Bevezetés az egyetemi magyar nyelvészeti tanulmányokba. Bp., 1987. 14). Az értelmezés mellett az újabb munkák ragos alakokat és példamondatokat, ritkábban stilisztikai minősítéseket is beépítenek szócikkeikbe.

5.2. **Szinonimaszótár.** Az értelmező jelleg mellett sok szlengszótárunkban további szótárépítési szempontok is érvényesülnek. Nem ritka például a szótári rész után álló (sokszor a szókincsnek csak egy részét felölelő) **szinonima-** vagy **témaköri mutató**, ez több argószótárban megtalálható, például SZIRMAY [18] (51–61), KÁLNAY–BENKES [19] (5–17), BOROSS–SZÜTS [32a] (41–56) tolvajnyelvi szótárában. Erre a funkcióra a mutatókészítés, vagyis a köznyelvi szinonima alá való csoportosítás helyett néhány szlengszótárunk más megoldásokat alkalmazott: a KatSzl. [37a] például a szócikkek végén az ún. vezérszócikkekre utal, és a vezérszócikkben sorolódnak fel a szinonim szavak. A sárbogárdi diáknyelv szótára [36] hasonló módon jár el, de ez minden érintett szócikkben felsorolja az összes rokon értelmű szót.

Valódi szinonimaszótár a magyar szlengszótárak között egy van, ez ZOLNAY–GEDÉNYI „A magyar fattyúnyelv szinonimái” c. munkája [27], melyben „A magyar fattyúnyelv szótára”-nak szókincsét rendezik a szerzők témakörök szerint köznyelvi címszavak alá.

5.3. **Fordítói szótár.** Szlengszótáraink többségükben egynyelvű szótárak, ez alól csak ANDRÁS T. LÁSZLÓ és KÖVECSÉS ZOLTÁN két könyve [35, 40] és WHITE New Yorkban megjelent munkája [24] kivétel: jelenleg ezek képviselik a kétnyelvű magyar szlengszótárakat. Ez a szótártípus teljesen új a magyarországi szlengkutatásban, de talán már a közeljövőben is találkozhatunk újabb magyarral kétnyelvű szlengszótárakkal, hiszen ezek az idegennyelv-tanulásban, egy idegen nyelv hétköznapi beszélt változatának megismerésében nagyon jól

használhatók. Nekem jelenleg a Szegeden FENYVESI ISTVÁN és egy munkatársa szerkesztésében készülő orosz–magyar szlengszótárról van tudomásom.

5.4. A szlengszótárak szócikkei általában a szlengszavakat teszik meg címszónak, és ezeket betűrendbe szedve építik fel a szótárt. Ettől a közismert megoldástól egyedül a Magyar–angol szlengszótár tér el: mint a szótár angol alcíme is utal rá (Hungarian–English Thesaurus of Slang), tezaurusz jellegű elrendezést valósítottak meg a szerkesztői. „Ez azt jelenti, hogy a magyar szavak nem egyenként vannak megfeleltetve egy (vagy több) angol szónak — mint a szokványos kétnyelvű szótárakban —, hanem újszerű módon a szótári egységek (szavak, kifejezések, idiómák) mindkét nyelven általában egyszerű magyar, ill. angol köznyelvi szavak (fogalmak) alá vannak csoportosítva” (i. m. 9), a szótárba felvett szlengszavak megtalálását pedig mutatók segítik a szótár végén. Ebből az eljárásból az következik, hogy a használó a tezauruszt hagyományos (1) magyar értelmező, (2) magyar és angol szinonima-, valamint (3) magyar–angol kétnyelvű szótárként is forgathatja (uo.).

5.5. A szlengszótárak eddig bemutatott típusai szinkrón szótárak voltak, diakrón jellegű (nyelvtörténeti és etimológiai) szlengszótárként mindössze ZOLNAY–GEDÉNYI fattyúnyelvi szótárát [25] említhetjük.⁹

A magyar fattyúnyelv szótára, mivel a legtöbb ismert forrás szókincsét tartalmazza, ma a legteljesebb történeti szlengszótár, és etimológiai szótárként is jól használható, hisz minden szóhoz igyekszik etimológiát adni. Szerkesztőinek aia-posságát mutatja, hogy az idegen eredetű szlengszavak származásának megállapításához 95 külföldi szlengszótárt dolgoztak fel, és összeállítottak egy 130 oldalas cigány–magyar szótárt is.

Nyomatásban megjelent szlengszótáraink közül csak három épít be szócikkeibe következetesen etimológiai utalásokat. JENŐ–VETŐ [12] és FAZEKAS argószótára [38] csak az idegen eredetű szavakat eredezteti egy-egy rövid utalással, míg a KatSzl. [37a] — leginkább az ÉKsz. gyakorlatához hasonló technikát alkalmazva — a belső keletkezési szavak esetében is igyekszik etimológiát adni.

6. A továbbiakban keletkezésük időrendjében sorolom fel a magyar szlengszótárakat. Ebbe az összeállításba csak az önálló műként megjelent szótárakat vettem fel, kivételt mindössze néhány — keletkezési ideje vagy terjedelme miatt — fontos szójegyzék esetében tettem, melyek nélkül hiányos lenne a szlengszótárak bemutatása. A kisebb közlemények 1960-as évek végéig terjedő legteljesebb listája ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY fattyúnyelvi szótárának irodalomjegyzékében (A magyar fattyúnyelv szótára. I, 0137–0145; XXIV, 750) található.

⁹ Köznyelvi etimológiai szótáraink is tartalmazzák néhány közkeletű szlengszavunk etimológiáját például a TESz.: *balek, bratyi, brúgó, buli, cucc, csaj, dumál* stb.; az EWUng. közel száz új címszava között is akadnak szlengszavak, pi.: *kégli, krapek, mószerol, piti* stb. (vö. ZAICZ: Benkő-Eml. 1991: 655).

1. „Vocabula verō, quibus iidem uti solebant, uti Nobis revelatum exitit, sequuntur hoc ordine” [Most pedig e (sor)rendben következnek a szavak, amelyeket ugyan ők szoktak használni, ahogy nekünk elárulták]¹⁰ bevezető sorokkal kezdődő ún. miskolci szójegyzék.

Első, 28 szót tartalmazó tolvajnyelvi emlékünkre a hajdani budapesti 2. sz. állami levéltárban bukkant rá TÖRÖK GÁBOR. Később Nógrád megye levéltári anyagával Salgótarjánba, a Nógrád Megyei Levéltárba került, jelenleg itt lehet hozzáférni. A szójegyzék a „Nógrádm. Lt. Fiscalia fasc. XLV/36.” jelzetű iratcsomóban, egy 1775. május 9-én Miskolcon keltezett jegyzőkönyv végén található.

Közléteszi:

a) TÖRÖK GÁBOR, Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk: MNy. 53: 273–4.

b) ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY, A magyar fattyúnyelv szótára. (Kézirat.) Bp., 1945–62. I, 0225–0227. ZOLNAYék adatai TÖRÖK GÁBOR cikkéből származnak, bár tévesen IMPLÓM JÓZSEFnek tulajdonítják a szójegyzék MNy.-beli bemutatását.

2. *Lingua idiotica furum complurium in una Societate et ingenti Banda Constitutorum per Captivum Eppealem Joannem Kovács asylantem dicit.* 28° 9^{bris} 1775. [Egy társaságba és hatalmas bandába szerveződött jó néhány tolvaj sajátos nyelve, ahogy azt az E.-ből való száműzött fogoly, Kovács János tollba mondta 1775. szeptember 28-án.]

A 70 szót tartalmazó szójegyzék a budapesti Piarista Levéltárban került elő (jelzete: *Varia For. 20. Fasc. 1 Nro. 16*). A szójegyzék érdekessége, hogy szavai nem bírósági eljárás során jegyeztettek fel, hanem a címben megnevezett rab szókincsét gyűjtötte össze a szerző.

Közléteszi:

a) SCHRAMM FERENC, Egy 1775-i tolvajnyelvi szójegyzék: MNy. 58: 107–9.

b) ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY, A magyar fattyúnyelv szótára. (Kézirat.) Bp., 1945–62. I, 0223–0225.

ZOLNAYék SCHRAMM cikke alapján ismertetik a szójegyzéket.

- 3.* *Anno 1782. Die 17ma Aprilis, sub Sedria Districtus Privilegiatorum Oppidorum Hajdonicalium Causarum Criminalium Revisoria in Oppido Böszörmény celebrata, Consignatio Terminorum et Vocum, quibus Fures Nundinales, vulgo 'Sivány, seu Vásári Tolvaj, in mutuo colloquio, occasione patrandorum furtorum uti conseruerunt (DUGONICS ANDRÁS, Jeles történetek. I, 270) [Az 1782. év április 17-én a kivételezett hajdú városok kerületi törvényszéke bűnügyi vizsgálóbizottságának ülése, melyet Böszörmény városában tartottak; azon szavak és kifejezések jegyzéke, melyet a vásári tolvajok (közönségesen 'Sivány, vagy Vásári Tolvaj) egymás közt folytatott beszélgetésnek a tolvajlás végrehajtása alkalmával szoktak használni].*

Ez a legtöbb helyről előkerült tolvajnyelvi emlékünkre. A 74 adatból álló szójegyzék elterjedéséről IMPLÓM JÓZSEF tájékoztat: „A Hajdú kerületi fellebbviteli törvényszék (Sedria causarum criminalium revisoria) Böszörményben 1782. április 17-én tárgyalta a hajdú városokban elfogott vásári tolvajok ügyét. Az ülésen foglalkozott az a tolvajnyelvi szójegyzékkel is, amelyet JABLONCZAY PETES JÁNOS Hajdú kerületi főjegyző állított össze a tolvajok vallomása alapján** (...). A Hajdú kerület a

¹⁰ A latin címek magyar fordítását Tegye Imre szívességének köszönhetem.

* Korrektúrajegyzet: A 3. a pontban bemutatott 1782-es szójegyzéket megelőzi ennek 1776-ban készült változata, melyről a MNy. e kötetének nyomdába adása után szereztem tudomást. Ld. a következő jegyzetet!

** Korrektúrajegyzet: TÖRÖK GÁBOR egy 1776. június 5-i keltezésű ügyirat másolatában talált utalás alapján úgy vélte, hogy JABLONCZAY 1776-ban már rendelkezett egy tolvajnyelvi szólistával, bár maga a szójegyzék nem került elő (MNy. 53: 273–4). (A TÖRÖK által hivatkozott iratban, melynek eredetijét JABLONCZAY készítette, Czagány alias Konyás András azt vallotta, hogy „a' Magyar Zsiványokat a nyelveken lehet meg esmérni, a' pedig a' nyelvek a mely itt előttem el olvastattott”: i. h. 273). TÖRÖK szerint ez a JABLONCZAY-nál meglévő szólista a valaki más által összeállított miskolci szójegyzék, pontosabban annak egy másolata lehetett, amely aztán forrásul

szójegyzéket a m. kir. helytartótanácshoz terjesztette fel, mely Pozsonyban 1782. május 13-án tartott ülésén 3247. sz. alatt foglalkozott vele. (...) A helytartótanács a törvényhatóságokhoz időnként körleveleket küldött (...) A tolvajnyelvi szójegyzékkel kapcsolatban is körlevelet adott ki. (...) A helytartótanács körleveléhez ugyanolyan papírra nyomtatott félíves szójegyzék is van mellékelve” (MNy. 53: 270–1). Föltehetőleg ennek a körlevélhez csatolt Jablonczay-féle szójegyzéknek köszönhető, hogy jeles tolvajnyelvi emlékünknél 74 szavát több forrásban is megtalálhatjuk, maga ez a félíves nyomtatott melléklet is több példányban előkerült: egyet Kemény Lajos, Kassa levéltárosa juttatott el az Akadémiának megőrzésre (A SZERKESZTŐSÉG, A magyar tolvajnyelv legelső gyűjteménye: Nyr. 44: 140; ld. az *e*) pontban), másik két példányról pedig CSEFKÓ tesz említést (MNy. 21: 72): az egyik GRÓF DEZSŐ gyűjteményében volt megtalálható, a másikra pedig Békés vármegye levéltárában bukkant rá DR. BANNER JÁNOS (GRÓFRÓL ld. e bibliográfia 5. tételét; a békési szójegyzékről alább a *k*) pontot).

A szójegyzéke(ke)t kisebb eltérésekkel — általában a többi közleményt nem ismerve — többször is kiadták (vö. CSEFKÓ, Adalékok tolvajnyelvi szótárainak könyvszerzéséhez: MNy. 21: 71–2; BÁRCZI: MNyTK. 29. sz. 8–9, MNy. 4: 73 és MNy. 52: 228; SCHEIBER SÁNDOR, Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk: uo. 230):

Közléteszi:

a) Jeles történetek. Mellyeket a' magyar játék-színre alkalmaztatott DUGONICS ANDRÁS királyi oktató. Első könyv. Pesten, 1794. 270–4 (12. sz. lábjegyzet).

b) SIMAI ÖDÖN, A magyar tolvajnyelv legelső gyűjteménye: Nyr. 32: 399–401. SIMAI DUGONICS munkájából közli a szójegyzéket.

c) Tolvaj-nyelv: Budapesti Hirlap XXVIII/91 (1908. április 14.): 25.

MOENICH KÁROLY, Székesfehérvár nyugalmazott levéltárosa bocsátotta a lap rendelkezésére a szöveget, amit modernizált helyesírással tettek közzé.

d) GYÖRFFY ISTVÁN, Tolvajsztár 1782-ből: Nyr. 39: 328–9.

GYÖRFFY Túrkeve levéltárában talált rá (Protocollum currentalium Tom. II. Pag. 602) a szójegyzékre, amely jelenleg Szolnokon a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban található „Túrkeve iratai — Prothocollum Currentalium 1780–83.” jelzet alatt a 602–5. lapon. GYÖRFFY közzététele, elsősorban a betűhűség tekintetében (nagybetű—kisbetű, *ly—j* stb.), nagyon sok hibát tartalmaz.

e) A SZERKESZTŐSÉG, A magyar tolvajnyelv legelső gyűjteménye: Nyr. 44: 140.

A cikk a SIMAI-féle közlés néhány adatát igazítja helyre egy Kassán előkerült, 1782-ből származó nyomtatványból. A közlemény szerint a nyomtatvány az Akadémiához került megőrzésre, de az MTA kéziratárában eddig még nem sikerült megtalálnom.

szolgált a hajdúsági szójegyzékhez. E cikk kéziratának nyomdába adása után értesültem róla, hogy a „hiányzó” szójegyzéket már megtalálta és 1970-ben a Múzeumi Kurír 2. számában közzé is tette NAGY SÁNDOR jogtörténész (34–6). Ez az 1776-ban íródott szójegyzék 78 kifejezést tartalmaz (négyvel többet, mint az 1782-es), de egyébként — néhány kisebb eltéréstől eltekintve — ugyanaz a nyelvi anyag található meg benne, mint a hat évvel későbbiben, a szavak sorrendje is megegyezik. A megtalálásakor a Debreceni Állami Levéltárban IV. A. 505/e. 7. csomó 1776. Fasc. J. No 14. jelzet alatt fellelhető ügyiratot még nem állt módomban megnézni. NAGY SÁNDOR szerint a szójegyzék az 1776. május 29-én Czagány András, Balás Mihály, Görög Sámuel és Csengeri István gyanús tolvajok ellen indított eljárás irataihoz van csatolva. Keletkezéséről tudjuk, hogy az említett ügy nyomozása során „beszerezték a Borsodban akasztófára ítélt Oláh András kihallgatásáról Debrecenben 1775. május 10-én készült jegyzőkönyvet is. Oláh András vallomásában több olyan kifejezés szerepelt, amelynek jelentését a kihallgatást végző notárius nem ismerte, ezért megmagyaráztatta magának és a használt kifejezés közletét jelentését is belefoglalta a jegyzőkönyvbe. A hajdúkerület valamelyik notáriusa [talán Jablonczay Petes János? — K. T.] aztán ennek és nyilván több hasonló jegyzőkönyv alapján összeállított egy jegyzéket a „Zsivány nyelv”-ről, illetve „Zsivány szók”-ról és azok jelentéséről és ezt a valóságos kis szótárt a Czagány András és társai ellen folytatott büntügy irataihoz csatolta” (i. h. 34).

f) BALASSA JÓZSEF, A magyar tolvajnyelv legrégebb emléke: Nyr. 53: 5–8. BALASSA a Lantos r. t. könyvesboltjában bukkant egy bolt tulajdonát képező könyvre, mely „Gabrielis Gúlátsy de Eadem” tulajdonában volt hajdan, s melyben 1780 és 1810 közötti bejegyzések között található a szójegyzék „Anno 1782 az Hajdú Városokban meg fogattatott bizonyos sereg vásári tolvajok között, a lopás mesterségének könnyebb üzése végett gyakoroltatni szokott némely szónak le írása” címmel. (Vö. még B. J., A magyar tolvajnyelv legrégebb emléke: Nyr. 54: 96.) A cikkre a Detektív Szemle (valószínűleg TABORI KORNÉL) is felhívja a figyelmet: A régi magyar tolvajnyelv: i. h. 1924. március 1. 3. BALASSA cikkéből ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY újraközölte a szójegyzéket A magyar fattyúnyelv szótárban (I, 0231–0232).

g) BALASSA JÓZSEF, A régi magyar tolvajnyelv: Detektív Szemle 1924. április 5. 10–11. BALASSA a Nyelvőr-beli cikkét engedte át újraközlésre a Detektív Szemlének.

h) BALASSA JÓZSEF, A magyar tolvajnyelvről: SZIRMAY ISTVÁN, A magyar tolvajnyelv szótára. Bp., é. n. [1924] 7–9.

i) HOFFMANN TAMÁS, Zsivány-argot 1782-ből: MNy. 52: 89–91. A szójegyzék a jászárokszállási Protocollum Currentalium 1781–1784. közötti feljegyzéseket tartalmazó kötetének 126–128. lapjáról való. (Vö. még uő., Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk: MNy. 53: 272.) A szójegyzék jelenleg Jászárokszállás iratai között a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárban található. MNy.-beli közlése többé néhány olvasati hiba miatt nem egészen megbízható.

f) BÁRCZI GÉZA, Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk: MNy. 52: 228–30. BÁRCZI az itt b), d), f), h) és i) pontok alatt felsorolt közlések és az egri szójegyzék (ld. alább a 4. pontban) lényeges eltérést mutató szavait veti össze.

k) IMPLÓM JÓZSEF, Legrégibb tolvajnyelvi szójegyzékünk: MNy. 53: 270–2. A m. kir. helytartótanács tolvajnyelvi mellékletet tartalmazó körlevele 1782. június 10-én érkezett le Békés vármegyéhez, mely az iratot 216. sz. alatt iktatta, majd kiadta a járási szolgabíráknak, akik ezt továbbküldték a községeknek. Így keletkezett az az irat, amit VERESS ENDRE talált meg az 1930-as években a Nemzeti Múzeum levéltárában (Fol. Hung. 1581. fasc. 4 fol 46). Ebben az 1782. június 25-én kelt körlevélben Csopor László békési szolgabíró a békési járás falusi bíráival közli a 74 szóból álló tolvajnyelvi szójegyzéket.¹¹ IMPLÓM ebből a forrásból a helytartótanács által kibocsátott változattól eltérő (elsősorban helyesírási különbségeket mutató) szavakat publikálta (vö. még az m) pontban írottakkal), a helytartótanáctól érkezett nyomtatvány szavait pedig a DUGONICS-féle változattal vetette egybe.

l) ZOLNAY VILMOS, A Magyar Fattyúnyelv Nagyszótára mutatványfüzete. Ezt az adatot SCHEIBER említi: MNy. 52: 230; ld. még alább a 25. pontban.

m) ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY, A magyar fattyúnyelv szótára. (Kézirat). Bp., 1945–1962. I, 0227–0232.

A Nemzeti Múzeum kézirattárának „Currentales Anno 1769 — Fol. Hung. 1581/4 45/a–46” jelzetű kézirataból¹² a VERES ENDRE által felfedezett, majd IMPLÓM JÓZSEF ismertette

¹¹ „A’ Hajdú Városokon bizonyos Zsiványokat vagy is Vásári Tolvajokat meg fogtak, kik magokba térvén ki vallották hogy mitsoda Terminusokkal magok között szoktak élni: arra nézve F.H.T.K. [főlséges helytartó királyi] Magyar Tanátsnak Kegyelmes Parantsolattyából azon közöttök folyó Terminusok vagy is szók a’ végre hirdetteknek Kltek [Kegyelmetek] között hogy azokról azon Vásári káros Tolvajokat leg hamarább észre vehessék, és mihelyest valakitől olyan Terminusokat hallának azonnal megragadtassák” (OSzK. Fol. Hung. 1581/4. 45b).

¹² Mind IMPLÓM JÓZSEF, mind ZOLNAY–GEDÉNYI pontatlanul adja meg tolvajnyelvi emlékünknél jelzetét. A Békési szójegyzék, amely időközben a Nemzeti Múzeum levéltárából az Országos Széchényi Könyvtár kézirattárába került, a „Fol. Hung. 1581” jelzetű iratsomó 4. füzetében a 45b–46a lapon található. — További felhasználásra egyébként egyik közlése sem alkalmas, mindkettőben sok a hibás olvasatú szó.

szójegyzéket közlik, helyreigazítva az első (ZOLNAYÉK által hibásan VERESNEK tulajdonított: vö. ZOLNAY–GEDÉNYI, i. m. 0230, 0145) közlés (ld. a *k*) pontban) téves olvasatait.

4. Dictionarium Novum in Sede Dominali Episcopali Agriae Die 29 Novemb conscript[um] a latronib[us] interceptis, adhuc in latrocinio suo existentib[us] excogitat[um]. [Új szótár, amelyet az egri érseki székhelyen november 29-én írtak össze az elfogott rablóktól, ezeket használtak eddig rablásaik során.]

A XIX. század legelejéről származó kéziratot egri szójegyzéket egy Raphaélis Takács „Lexicon Ungaricum”-ához (1811) csatolt egykorú feljegyzéséből ismerjük (MTA kézírattára: M. Nyelvt. 4-r. 33. sz. A könyv végére betett lap 310. levélként van beszámozva). BÁRCZI szerint (MNny. 4: 74; MNy. 46: 276) független a 3. pont alatt tárgyalt szójegyzékünkötől.

Közzétési:

a) HEINLEIN ISTVÁN, Egri tolvajnyelv a XIX-dik század elejéről: MNy. 4: 268–9.

b) ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY, A magyar fattyúnyelv szótára. (Kézirat). Bp., 1945–1962. I, 0232–0234.¹³

- 5a.¹⁴ Újabb tolvajnyelv szótár. Gyűjtötte: GRÓF DEZSŐ rbiztos.

- 5b. Újabb tolvajnyelv szótára. Gyűjtötte GRÓF DEZSŐ.

GRÓF DEZSŐ szegedi rendőrfelügyelő volt, CSEFKÓ mint „tolvajnyelvünk régi, érdemes kutatója”-t említi (MNy. 21: 71). Ez a két munkája a szegedi Somogyi-könyvtár Bf. 237. raktári számon nyilvántartott könyvében (JENŐ–VETŐ, A magyar tolvajnyelv és szótára) található. A könyvbe belekötött változat az „Újabb tolvajnyelv szótár”, az önálló füzetként beletett az „Újabb tolvajnyelv szótára” címet viseli. A két szójegyzék között lényeges különbség nincs, mind a kettő GRÓF DEZSŐ, SZENDE ANTAL tb. alkapitány és BECSEI JÁNOS rendőrőrsvezető 1850. és 1912. közötti időszakból származó gyűjtését, valamint a Budapesti Hírlap 1907. XII. 25-i és a Közbiztonság 1909. 26. számának egy-egy kis tolvajnyelvi szójegyzékét tartalmazza. Az „Újabb tolvajnyelv szótár” végén még Tábori Kornél Baccarat c. könyvének (1912) Szegeden is használt kártyásszavai, valamint GRÓF DEZSŐ egy másik, 1910-ból való gyűjtése sorolódik fel, összesen mintegy 430 kifejezés.

GRÓF DEZSŐNEK erre és egy másik munkájára BÁLINT SÁNDOR Szegedi szótára is hivatkozik: „Tolvajnyelvi gyűjtemény. Kézirat. Hozzákötvé a Somogyi Könyvtár B. f. 237. számú könyvéhez” és „Szegeden, 1921. évben szokásos tolvaj szavak jegyzéke. Litografált kézirat. Gróf Gábor szivességéből” (i. m. I, 28).

További GRÓF-féle szógyűjteményekről ZOLNAY–GEDÉNYI fattyúnyelvi szótára tesz említést, ezek közül időben az első: „Az 1850-es évekből való tolvajnyelvi szavak. Kézirat az Államrendőrség Bűnügyi Múzeumában” (ZOLNAY–GEDÉNYI, i. m. I, 0137). ZOLNAYÉK felhasználták GRÓF DEZSŐ 1907., 1908., 1909., 1911. és az 1912. évből származó gyűjteményét is, ezek állítólag szintén a Bűnügyi Múzeumban találhatóak. Valószínűleg ezek a ZOLNAYÉK idézte gyűjtemények — legalábbis részben — azonosak a Somogyi-könyvtárban meglévő példányok egy-egy részével, hisz számos egyezést találni közöttük: pl. „GRÓF DEZSŐ: Legújabb tolvajnyelvi szótár. Babich Boskó és Molnár Gáspár ismert tolvajok előadása. Kézirat az Államrendőrség Bűnügyi Múzeumában, 1908.” (ZOLNAY–GEDÉNYI, i. m. I, 0140) — „Babity Boskó és Molnár Gáspár ismert tolvajok előadása 1908. I–II” (GRÓF, Újabb tolvajnyelv szótár 6–7); „GRÓF DEZSŐ: Tolvajnyelvi szótár, Becsei János rendőrőrsvezető gyűjtése. 1911. Kézirat az Államrendőrség Bűnügyi Múzeumában.” (ZOLNAY–GEDÉNYI: uo.) — „Becsei János rendőrőrsvezető gyűjtése 1911. XII” (GRÓF, i. m. 9–11).

¹³ A két közzététel közül a HEINLEIN ISTVÁNÉ a megbízhatóbb, bár kisebb-nagyobb olvasati hibák ebben is akadnak.

¹⁴ Azokat a szótárakat, amelyek új címen, ám lényegében változatlan tartalommal kétszer is megjelentek, betűvel elkülönítve, de ugyanazon sorszámmal jelölöm.

6. A rablóknak, tolvajoknak és kozákoknak együttvaló hamis és zavaros beszédek, hasonlóan hamis és titkos cselekedeteik felfedezéséül összeíratott és kiadattatott a köznépnek ovakodási hasznára, és a rosz emberektől való őrizkedéseikre TORONYAI KÁROLY által Békés Csabán. Pest, 1862.

TORONYAI munkájának Második Szakasza egy hétlapnyi kis szójegyzéket tartalmaz (27–33), melyben a tolvajnyelvi szavakat két magyar közszóval megmagyarázva közli. A szójegyzék nyelvtudományi értékét HAJDU MIHÁLY végezte el (A százéves békéscsabai zsargonszótár: Békési Elet 1968/1: 101–4; vö. még ZOLNAY–GEDÉNYI, i. m. I, 0234).

7. Budapesti tolvajnyelv: Rendészeti Közlöny I/10 (1878. dec. 4): 76–77.

A tárcának íródott kis közlemény 59 „rosz zsidó-német kifejezésből” áll, de a szerző szerint ezeket a magyar tolvajok nem használták.

8. Tolvaj-nyelv (mely Európa legnagyobb részében nem csak a tolvajok, hanem az orgazdák és hozzátartozóik által is használtatik). A. F. THIELE és mások után németből magyarra fordította NAGY PÁL. főv. állam-rendőrségi polgári biztos. Győr, 1882. (83 lap).

A. F. THIELE „porosz kir. fenyítőügyi tollnok” „Die jüdischen Gauner in Deutschland und ihre Taktik, ihre Eigenhümlichkeiten und ihre Sprache” (Berlin, 1848) c. munkája volt a fordítás alapja. A szótár javarészt a nemzetközi tolvajnyelv szavait tartalmazza, mivel NAGY PÁL a Magyarországon működő német, orosz, lengyel, főleg pedig ezen nemzetiségű zsidó tolvajokat tartotta a legveszélyesebbeknek (i. m. 3), de a legszükségesebb Ausztriában és Magyarországon használt tolvaj (Jenisch) szavakat is felvette (uo. 5).

9. A tolvaj élet ismertetése. Irta BERKES KÁLMÁN fővárosi m. kir. államrendőrségi felügyelő. Budapest 1888.

Gazdag tolvajnyelvi anyagot tartalmaz, van benne egy ismertetés „A tolvajnyelvről” (98–100), körülbelül 800 szó a „Tolvajszavak gyűjteménye” fejezetben (101–39), továbbá „Tolvaj számok” (139–40) és „Beszélgetések tolvajnyelven” (141–82).

Ism.: BALINT KELEMEN: Nyr. 26: 175; CSEFKÓ GYULA: MNy. 21: 71.

BÉLDY MIHÁLY egy kb. 100 szavas válogatást közöl belőle: A tolvajnyelv: Nyr. 26: 212–4. BALASSA tévesen az egész szójegyzék közlésének véli ezt a válogatást (Nyr. 53: 5). A teljes szótárt újraközli: ENDRÖDY GÉZA, A bűnügyi nyomozás kézikönyve. Losonc, 1897. 114–40.

1889-ben ERDÉLYI GYÖZŐ átdolgozásában német kiadásban is megjelent [Das Leben und Treiben der Gauner. Nach dem Ungarischen („A tolvajélet ismertetése”) des kön. ung. Polizei Inspectors, KOLOMAN BERKES, deutsch bearbeitet von VICTOR ERDÉLYI kön. ung. Polizei beamte. Bp., 1889]. A német nyelvű kiadás szótára csak az idegen eredetű (német, jiddisch) szavakat közli, a magyar eredetűeket nem (Wörterbuch der Gaunersprache: 95–133). Vö. LOVÁNYI: MNy. 48: 200.

10. A bűnügyi nyomozás kézikönyve (a m. kir. csendőrség, városi- és járási rendőrhatóságok, valamint a vizsgálóbírák, királyi ügyészségek s általában a bűnügyekkel foglalkozó egyének részére). DR. GROSZ JÁNOS grazi cs. kir. államügyész munkája és egyéb források nyomán írta: ENDRÖDY GÉZA. Losonc, 1897; 2. kiadás (némileg módosított alcímmel): Bp., 1898.

A könyv maga új tolvajnyelvi szavakat, kifejezéseket nem tartalmaz, mindössze újraközli, „reprodukálja” BERKES szójegyzékét (VI. Fejezet. A tolvajnyelvről: 114–40 [a 2. kiadásban: 141–72]), de rendkívül jó anyagot közöl a bűnözők egyéb érintkezési formáiról, „a gonosztevők furfangjairól”: A tolvaj-jelekről a) Az írott, vagy rajzolt jelek (101–6), b) A némabeszéd és a láthatatlan írás (106–9), c) Az ösmertető jelek (109–10), d) Hang által közvetített jelek (110–1) stb.

11. A magyar diáknyelv és szótára. Irta DOBOS KÁROLY. Bp., 1898. (80 lap).

Ism.: TOLNAI VILMOS: Egyetemes Philologiai Közlöny 22 (1898): 753–5.

12. A magyar tolvajnyelv és szótára. Irta és gyűjtötte: JENŐ SÁNDOR és VETŐ IMRE. Bp., 1900. (109 lap).

13. A pesti tájszólás kis szótára. A helyszinén eszközölt gyűjtés alapján összeállította: egy pesti benszülött. Bp., 1904. A „Pesti Napló” 1904. évi karácsonyi számának [LV/356 (1904. december 25.)] melléklete. (32 lap).
A 32 oldal két újságdoldalon 4 × 4-es beosztással van elhelyezve.
14. TÁBORI KORNÉL–SZÉKELY VLADIMIR, A tolvajnép titkai. (A Bűnös Budapest ciklus folytatása). Bp., 1908.
A riportkötet egyik fejezete a tolvajnyelv rövid, de pontos áttekintése („A tolvajnyelv”: 101–6), s van benne egy több mint 400 szavas szógyűjtemény is („Tolvaj-szótár”: 107–111).
Ism.: CSEFKÓ GYULA: MNy. 21: 71
15. A tolvajnyelv szótára. Kiadja: A Budapesti Államrendőrség Főkapitányságának Bűnügyi Osztálya. (Melléklet az „Államrendőrség” 44-ik rendkívüli számához.) Bp., 1911. (76 lap).
16. LÉNÁRT JÓZSEF, Emlékek a régi kollégiumi életből. Külön lenyomat a Maros-Vásárhelyi Református Kollégium 1913–14. tanévi értesítőjéből. Marosvásárhely, 1914. (56 lap).
Betűrendes szótár, de jobbra latin eredetű iskolai, kollégiumi szakszavakat tartalmaz, melyek között elvéve akad néhány szlengszó is.
17. Pesti jassz-szótár. Összeállította és bevezetéssel ellátta DR. KABDEBÓ OSZKÁR. Mezőtur, é. n. [1918]. (48 lap).
18. A magyar tolvajnyelv szótára. Összeállította SZIRMAY ISTVÁN „A Rend” munkatársa. Bevezető tanulmánnyal ellátta DR. BALASSA JÓZSEF a „Magyar Nyelvőr” szerkesztője. (Mindent Tudok Könyvtár 16. sz.) Bp., é. n. [1924]. (61 lap).
TÁBORI KORNÉL témakörök szerint válogat a szótárból:
T. K., Uj tolvajszótár (Érdekes és mulatságos új szófüzések): Detektiv Szemle 1924. november 22. 5–6; Magyar tolvajszótár (Érdekes és mulatságos új szófüzések): Detektiv Szemle 1924. december 25. 4–5
Ism.: RUBINYI MÓZES: Nyr. 53: 114.
19. A tolvajnyelv szótára. Összeállították: DR. KÁLNAY GYULA m. kir. államrendőrségi főtanácsos, BENKES JÁNOS m. kir. államrendőrségi detektív. Nagykanizsa, 1926. (59 lap).
20. A kártya története és a kártyajátékok. Írta ZOLNAI ZOLNAY VILMOS. Kártyaszótárral és 34 képpel. Bp., 1928. (383 lap).
„A kártyások nyelve” c. fejezetben (14–22) csak folyamatos szövegbe ágyazott szaknyelvi szavak találhatók, de a „IV. Rész. Kártyaszótár” (311–364) fejezetben már nagyon sok szleng kifejezés olvasható. A tréf.[ás(an)] és zsar.[gon] minősítéssel jelölt szavakat bizonyára maga ZOLNAY is szlengszónak tartotta.
21. S. SZABÓ JÓZSEF, A debreceni Kollégium nyelv- és diákszótára: Debreczeni Képes Kalendárium az 1941-ik esztendőre. 41. évfolyam. 45–52.
A szerző körülbelül ezer szót gyűjtött össze, ezekből válogatott a Kalendáriumba. A közölt anyagban sok latinos szakszó van, de található közöttük szleng is. A teljes gyűjteményt a szerző a cikk szerint a Kollégiumban helyezte el, de ezt sem a Kollégium Nagykönyvtárában, sem a levéltárban nem sikerült megtalálnom, valószínűleg elpusztult a Kollégium 1944-es feldúlásakor.
22. PAPP LÁSZLÓ, Technikus argot (A műegyetemi diáknyelv szó- és szólásgyűjteménye). [A Vicinális Dugóhúzó 1944. évfolyamában megjelent tanulmány kibővített (!) hasonmás kiadása.] Bp., 1944. (12 lap).
1899–1944 közötti szókinccset dolgozott fel PAPP.
23. Budapesti fattyúnyelvi szójegyzék. Összegyűjtötte és magyarázta ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY I–III. (Kézirat.) Bp., 1960. (010+881 lap).
Ez a szótár a publikációs lehetőségeket keresve készült, anyaga tulajdonképpen válogatás „A magyar fattyúnyelv szótára”-ból [25].

24. WHITE, DR. A. SANDRI, Dictionary of Hungarian Slang. Aurea Publications, Central Valley, New York, 1960. (54 lap).
A körülbelül 1600 szót tartalmazó, gépirásról sokszorosított szótár három nagyobb szórétegből: (1) a korabeli szlengből és tolvajnyelvből, (2) a hétköznapi beszélt nyelvből és a gyermeknyelvből, valamint (3) a nyelvjáráások elterjedtebb szavaiból válogat, magyarul és angolul értelmezve az egyes kifejezéseket. A szerző célja nem egy tiszta szlengszótár elkészítése, hanem — mint az első lapon írja — egy sztenderd-szótárakat („standard« dictionary”) kiegészítő mű közrebocsátása volt. A válogatási szempontokból következően a szótár anyagának egy kisebb része nem sorolható a szleng kifejezései közé.
25. ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY, A magyar fattyúnyelv szótára. I–XXIV. füzet. (Kézirat). Bp., 1945–1962, 1967.¹⁵ (0252+4577+346+750 lap). A tartalomjegyzék egy XXV. kötetet is említ, mely a rigmusokat, verseket tartalmazza, de ennek nem sikerült a nyomára bukkannom. Föltehetőleg nem is létezik, hisz maguk a szerzők írják az előszóba, hogy „A 75 ládikát kitevő szókincset azután géppel 5 példányban tisztáztuk és jutottunk el az itt következő 6 ezer oldalas kéziratához, amit 24 füzetbe kötve kezelünk” (I, 02).
Az I. füzet a szótár születését, a *fattyúnyelv* szakszó eredetét, a „fattyúnyelv” történetét és szóképzésének rendszerét tárgyalja. A szótár a II. füzettől a XIX. füzet 4327. lapjáig tart. Ezt követi a 4328. laptól a XX. füzet végéig az első pótlás a szótárhoz. A XXI. füzetben szólásmódok és ezek pótlása, a XXII–XXIV. füzetben pedig egy öt évvel későbbi pótlás következik.
A szótár cédulaanyaga az MTA Nyelvtudományi Intézetének szótári osztályán található, felhasználta például a TESz. is (ld. a TESz. irodalomjegyzékében Zolnay–Gedényi rövidítés alatt: I, 82).
A szótár kiadásának lehetőségeit keresve a szóanyag egy részéből két kisebb feldolgozás is készült (ld. még a 23. tétel alatt is):
A magyar fattyúnyelv nagyszótára. A teljes szóanyagból mutatónyelvképpen a „CS”. Gyűjtötte és szerkesztette ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY. Bp., 1954. — Ez a Cs betűs szavak mellett egy tanulmányt tartalmaz. Nyelvészeti szakirodalmunkban erre a mutatónyelvfüzetre is történt már utalás (SCHEIBER: MNy. 52: 230).
Budapest a fattyúnyelvben. Pályamű a Budapest főváros által hirdetett néprajzi pályázatra. ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY munkája. Bp., 1956. (150 lap).
26. DR. KISS KÁROLY, A mai magyar tolvajnyelv. (BM Tanulmányi és Módszertani Osztály) Bp., 1963. (93 lap).
27. ZOLNAY VILMOS–GEDÉNYI MIHÁLY, A magyar fattyúnyelv szinonimái. I–IV. Bp., 1970. (Kézirat). (0134+653 lap).
28. MATIJEVICS LAJOS, A vajdasági magyar diáknyelv. Újvidék, 1972. (265 lap).
Ism.: ZELLIGER ERZSÉBET: Nyr. 97: 296–7.
29. MATIJEVICS LAJOS, Vajdasági magyar argószótár: Tanulmányok 5 (1972): 71–103; klny. -ban is.
30. NAGY F. [szerző neve a Copyrightból], Magyar zsargon (tolvajnyelv) szótár. H. n., 1980.
A 18 B6 méretű gépelt lapból álló, föltehetőleg kéziratnak készült kis könyvecske az Országos Széchényi Könyvtárban található.
31. GÉMES BALÁZS, A kecskeméti diáknyelv szótára (1967). (MCsopnyDolg. 10. sz.) Bp., 1982. (63 lap).
- 32a. A mai magyar argó kisszótára. Összeállította BOROSS JÓZSEF, SZÜTS (= SZÜTS) LÁSZLÓ. Bp., é. n. [1987]. (56 lap).

¹⁵ Az I. füzet 1945–1962., a II–XV. 1960., a XVI–XXI. 1961., a XXII–XXIV. pedig 1967. évi keltezésű.

33. CSÁNYINÉ WITTLINGER MÁRIA, Egy miskolci szakközépiskola diákszavai. (MCsopnyDolg. 32. sz.) Bp., 1987. (31 lap).
34. KÖVÉSDI PÉTER–SZILÁGYI MÁRTON, Egy nagykanizsai laktanya nyelve és folklórja. (MCsopnyDolg. 38. sz.) Bp., 1988. (138 lap).
35. ANDRÁS T. LÁSZLÓ–KÖVECSES ZOLTÁN, Magyar–angol szlengszótár (Hungarian–English Thesaurus of Slang). Bp., 1989. (391 lap).
- 32b. BOROSS JÓZSEF–SZÜTS LÁSZLÓ, Megszólal az alvilág... (A mai magyar argó kis-zótára). Bp., 1990. (48 lap).
Ism.: B. J.: ÉA. XII/3: 10.
36. TÓTH KORNÉLIA, A sárbogárdi diáknyelv szótára. (MCsopnyDolg. 46. sz.) Bp., 1990. (72 lap).
- 37a. KIS TAMÁS, A magyar katonai szleng szótára (1980–1990). (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 60. sz.) Debrecen, 1991. (178 lap).
Ism.: ÚJHÁZY LÁSZLÓ: Hadtörténelmi Közlemények 105 (1992)/2: 169–71; SZILÁGYI MÁRTON: BUKSZ (Budapesti Könyvszemle) IV/4 (1992. tél): 428–31; SZÜTS LÁSZLÓ: Nyr. 116: 337–8.
38. Jasszok, zsarók, cskavágók. (Életképek a vagányvilágból, ó- és új argószótár). Összeállította: FAZEKAS ISTVÁN. Bp., 1991. (176 lap).
39. FÜLÖP TAMÁS, A lenti laktanya katonáinak nyelvhasználata 1985/86. (MCsopnyDolg. 48. sz.) Bp., 1991. (19 lap).
40. ANDRÁS T. LÁSZLÓ–KÖVECSES ZOLTÁN, Angol–magyar szlengszótár (English–Hungarian Dictionary of Slang). Bp., 1991. (317 lap).
- 37b. KIS TAMÁS, Bakaduma (A mai magyar katonai szleng [és]¹⁶ szótára). Bp., 1992. (391 lap).

Végezetül meg kell említenünk még egy sokat emlegetett, de valójában nem létező szlengszótárunkat. HORVÁT(H) PÉTER rendőr tolvajnyelvi szótáráról először BALINT KELEMEN szólt, aki azt állította, hogy forgatta a könyvet (Nyr. 26: 175), majd JENŐ SÁNDOR és VETŐ IMRE tett róla említést „A magyar tolvajnyelv és szótár”-ban (28). Ők erről a munkáról TÓTH BELÁTÓL hallottak, aki úgy emlékezett, hogy a Budapesti Hírlapban a könyv megjelenése körüli időben, az 1880-as években ismertette is ezt a szótárt. JENŐ–VETŐ művének megjelenése után még LOVÁNYI is megemlíti BALINT közlésére hivatkozva HORVÁTH PÉTER szótárát (MNy. 48: 200), pedig JENŐ és VETŐ említett szótárunk végén a Pótlásokban megoldotta a nem létező szótár rejtélyét (erre a helyre egyébként már CSEFKÓ GYULA is felhívta a figyelmet: MNy. 21: 70): „Fölkeresvén Horváth Péter, dedektív (!) urat, a rendőrség legrégebb tisztviselőjét; de legnagyobb csodálkozásomra azt felelte, hogy sem ő, sem más hasonlóevü ember e tárgyról soha könyvet ki nem adott. De igen is *Nagy Pál*, volt fővárosi rendőrbiztos, kiadott egyet a nyolczvanas években. [ld. a bibliográfiában 8. sz. alatt — K. T.] (...) Arra a kérdésemre, miért cserélhette fel Tóth Béla a Horváth Péter (!) nevét Nagy Pállal, azt felelte mosolyogva az öreg úr, hogy társai őt mindig Nagy Pájónak, Nagy Pált meg Horváth Petinek mondták” (JENŐ–VETŐ, i. m. 108).

KIS TAMÁS

¹⁶ A szótár alcíméből nyomdahiba miatt kimaradt az *és* szó. A könyvben, amely a kiadó hibájából szerzői korrigálás és imprimalás nélkül jelent meg, egyébként is nagyon sok szedési hiba található.